

Ευγένιος Βούλγαρης, ο γενάρχης του νεοελληνικού Διαφωτισμού (Αλέξανδρος Χριστοδούλου, Θεολόγος)

/ [Πεμπτούσια](#)

Ευγένιος Βούλγαρης, Αρχιεπίσκοπος Σλαβενίου και Χερσώνος (Κέρκυρα 11 Αυγούστου 1716 - Αγία Πετρούπολη 10 Ιουνίου 1806)

Ο Ευγένιος Βούλγαρης, λόγιος κληρικός και κορυφαίος διδάσκαλος του γένους, μία από τις σπουδαιότερες μορφές του νεώτερου Ελληνισμού, με ορθόδοξη αυτοσυνειδησία, συνέβαλε με το έργο του στην αφύπνισή του. Γεννήθηκε στις 11 Αυγούστου 1716 στην Κέρκυρα και το όνομά του ήταν Ελευθέριος. Ευγένιος ονομάστηκε κατά την χειροτονία του σε διάκονο το 1737 ή το 1738. Τα παιδικά του χρόνια τα πέρασε στη Ζάκυνθο, πατρίδα του πατέρα του και στην Κέρκυρα.

Η βασική πηγή για το βίο του Ευγένιου, μέχρι τη μετάβασή του στη Ρωσία, είναι η

σύντομη βιογραφία του Γεώργιου Αινιάν, (αρχές του 19^{ου} αι). Οι πληροφορίες που δίνει ανταποκρίνονται σε γενικές γραμμές, στην πραγματικότητα. Για τη ζωή του στη Ρωσία έχουμε τη μελέτη του Stephen Batalden, η οποία στηρίχθηκε σε στοιχεία που συγκέντρωσε ο συγγραφέας από έρευνα σε ρωσικά αρχεία.

Σπούδασε αρχικά στην Κέρκυρα κοντά στον ιερομόναχο Ιερεμία Καββαδία και μετά μαθήτευσε για ένα διάστημα δίπλα στον Αντώνιο Κατήφορο (1685-1763) στη Ζάκυνθο, από τους οποίους γνώρισε ουσιαστικά την θεολογία, πέρα από την προσωπική του σχέση με την Αγία Γραφή και την πατερική παράδοση. Οι ειδήσεις για τις σπουδές του δεν είναι βέβαιες και επαρκείς. Οι παλαιότεροι βιογράφοι του αναφέρουν ότι σπούδασε στην Άρτα «όπου εσχολάρχει σοφός τις διδάσκαλος Αθανάσιος ονομαζόμενος» και μετά στα Ιωάννινα ως μαθητής του Μεθόδιου Ανθρακίτη.

Από το 1738 μέχρι το 1742, δεν γνωρίζουμε που βρίσκεται. Μερικοί πιθανολογούν ότι πήγε στη Ζάκυνθο για να υπηρετήσει ως ιερέας. Το διάστημα 1739 ή 1740 υπάρχει εικασία ότι βοηθήθηκε από προκρίτους των Ιωαννίνων και μετέβη στην Ιταλία για σπουδές. Υπάρχουν πληροφορίες ότι βρισκόταν 2 ή 3 χρόνια στη Βενετία, δεν έχουμε όμως ένδειξη για σπουδές στο φημισμένο πανεπιστήμιο της Πάντοβα. Στη Βενετία δίδαξε στο Φλαγγινιανό Φροντιστήριο και διετέλεσε ιεροκήρυκας στο ναό του Αγίου Γεωργίου. Τα ενδιαφέροντά του ήταν πολύπλευρα: αρχαία ελληνική, λατινική και εβραϊκή φιλολογία, θεολογία, θετικές επιστήμες, ξένες γλώσσες και προπάντων νεότερη ευρωπαϊκή φιλοσοφία. Δεν λύθηκε πάντως το ερώτημα πού σπούδασε την φιλοσοφία που εισήγαγε κατόπιν στα σχολεία της τουρκοκρατούμενης Ελλάδας.

Το 1742 οι πλούσιοι Ηπειρώτες έμποροι της Βενετίας αδελφοί Μαρούτση ίδρυσαν στα Ιωάννινα μια ανώτερη σχολή και ανέθεσαν τη διεύθυνσή της στον Βούλγαρη. Όταν σε ηλικία 26 ετών, αναλαμβάνει τη σχολαρχία της Μαρουτσαίας σχολής είναι ένας από τους πιο καταρτισμένους στη φιλοσοφία λογίους της εποχής του. Είναι αποφασισμένος να καθιερώσει στην πνευματική ζωή ένα νέο φιλοσοφικό και εκπαιδευτικό πρότυπο. Δίδαξε στη σχολή από το 1742 ως τις αρχές του 1746, τη φυσική και τα μαθηματικά του Νιούτον και του Λάιμπνιτς, τον εμπειρισμό του Λοκ, τα φιλοσοφήματα του Τόμας Χομπς και Βολφ κ.α. Οι νεωτερισμοί του Βούλγαρη προκάλεσαν την αντίδραση και αντιζηλία του Βασιλόπουλου Μπαλάνου (1690-1760), «συντηρητικού» δασκάλου της αντίπαλης σχολής Γκιούνμα των Ιωαννίνων και αναγκάστηκε τελικά να παραιτηθεί. Το 1746 εγκαταλείπει τα Ιωάννινα και αναλαμβάνει τη σχολαρχία της σχολής της Κοζάνης στην οποία δίδαξε μέχρι το 1750. Τότε με παρέμβαση των αδελφών Μαρούτση επανήλθε στη θέση του στα Ιωάννινα που την κράτησε ως το 1752.

Η δεκάχρονη εκπαιδευτική δραστηριότητα του Ευγένιου τον έχει κάνει ευρύτερα γνωστό στον ελλαδικό χώρο. Με σιγίλλιο του ο πατριάρχης Κυρίλλος Ε΄ (Μάιος 1750) ορίζει το Πρόγραμμα Σπουδών της Αθωνιάδας περιλαμβάνοντας και τη διδασκαλία της Θεολογίας: *«...φροντιστήριον ελληνικών μαθημάτων, παιδείας τε και διδασκαλίας παντοδαπούς, εν τε λογικαίς, φιλοσοφικαίς τε και θεολογικαίς επιστήμαις...»* και την άνοιξη του 1753 του ανέθεσε τη διεύθυνση της Σχολής, η οποία είχε ιδρυθεί από τη Μονή Βατοπαιδίου τρία χρόνια νωρίτερα και στην οποία γίνονταν δεκτοί μοναχοί αλλά και λαϊκοί. Στο έγγραφο του διορισμού, ο Πατριάρχης χαρακτηρίζει τον Ευγένιο Βούλγαρη *«άνδρα πεπαιδευμένον και λόγιον και παντοδαπαίς επιστήμαις κεκοσμημένον και γεγυμνασμένον και δυνάμενον παιδεύσαι τους μαθητάς ου μόνον την γραμματικήν και την λογικήν τέχνην, αλλά και την φιλοσοφίαν και τας μαθηματικάς επιστήμας και την θεολογίαν και όσα εις την ηθικήν φιλοσοφίαν ανήκουσιν, ως εν πάσι τούτοις αποχρώντως μεμνημένον»* και *«ος τις μετά της φιλοσοφίας ηδύνατο να διδάσκη τους μέλλοντας κληρικούς και ποιμένας του Χριστιανικού λαού τα υγιά δόγματα της ιεράς ημών πίστεως»*. Αποστολή της σχολής ήταν να προσφέρει στους μελλοντικούς κληρικούς και ποιμένες υψηλού επιπέδου φιλοσοφική και θεολογική παιδεία. Ασφαλώς ο Βούλγαρης θα δίδασκε θεολογία όπως την περιγράφει στο «Θεολογικόν» αν και δεν χρησιμοποίησε το βιβλίο του. Και ο μαθητής του Άγιος Αθανάσιος Πάριος στην «Επιτομήν» του, δεν αρνείται την διδασκαλία στοιχείων Θεολογίας από τον μεγάλο διδάσκαλό του.

Στην σχολή δίδαξε λογική, εισαγωγή στη φιλοσοφία, μεταφυσική, αριθμητική, γεωμετρία, φυσική και κοσμογραφία χρησιμοποιώντας δικές του μεταφράσεις

έργων Δυτικοευρωπαϊών φιλοσόφων, μαθηματικών και φυσικών. Η θητεία του στη σχολή ήταν η γονιμότερη της διδασκαλικής του σταδιοδρομίας. Ανέδειξε δε και άλλους μεγάλους δασκάλους του Γένους και Αγίου της Εκκλησίας, όπως τον Αθανάσιο τον Πάριο και τον Κοσμά τον Αιτωλό.

Έξι χρόνια όμως αργότερα, τον Ιανουάριο του 1759, αναγκάστηκε να αποχωρήσει καθώς αντίθετοι κύκλοι στην Ακαδημία και ιδιαίτερα η διάστασή του με τον Πατριάρχη Κύριλλο Ε΄ προκαλούσαν δυσχέρειες στο έργο του. Αποσύρθηκε για μερικούς μήνες στη Θεσσαλονίκη. Το φθινόπωρο του ιδίου έτους με τη μεσολάβηση του «πρίγκηπος Γρηγορίου του Γκίκα διερμηνέως τότε της των Οθωμανών βασιλείας, ανδρός πολυμαθούς και ενθέρμου υποστηρικτού των σοφών ανδρών», καλείται στην Κωνσταντινούπολη για να αναλάβει τη σχολαρχία της Πατριαρχικής Ακαδημίας (Μεγάλης του Γένους Σχολής). Ο πατριάρχης Σεραφείμ Β΄ ο Άννινος που αναθέτει αυτό το καθήκον στον Ευγένιο είναι αυτός που τον χειροτόνησε διάκονο και ο μόνος αντιπρόσωπος του Οικουμενικού Πατριαρχείου που παραβρέθηκε στη χειροτονία του σε αρχιεπίσκοπο Σλαβινίου και Χερσώνος στη Μόσχα.

Μετά την ανάληψη της διεύθυνσης το Πατριαρχείο αναγγέλλει την αναβάθμιση της σχολής. Η επιστολή του αναφέρει ότι *«συνεκροτήθη εν τη βασιλευούση των πόλεων κοινόν φροντιστήριον, εις παράδοσιν των θύραθεν επιστημονικών και της καθ' ημάς ιεράς θεολογίας, εν ω αποκατεστάθη καθηγεμών και διδάσκαλος ο οσιώτατος και σοφολογιώτατος κυρ-Ευγένιος, ανήρ σοφώτατος και πολυμαθέστατος, καθ' α διά μακράς πείρας εγνώσθη»*.

Στην Κωνσταντινούπολη ως καθηγητής της Πατριαρχικής Σχολής παρέμεινε για τρία χρόνια. Παραιτήθηκε εξαιτίας διαβολών και αντιζηλιών. Παρέμεινε στην πόλη φιλοξενούμενος του άλλοτε ηγεμόνα της Μολδαβίας και Βλαχίας Γρηγόριου Γκίκα.

Απογοητευμένος από τη συνεχή αντίδραση που προκαλούσε η διδασκαλία του και οι δυσκολίες συνέχισης του έργου του, τον οδήγησαν να φύγει από την Ελλάδα και να περάσει τα υπόλοιπα χρόνια της ζωής του σε ελληνικές κοινότητες του εξωτερικού όπου ασχολήθηκε με εκκλησιαστικά καθήκοντα και με την έκδοση έργων του. Στην αρχή πήγε στη Βλαχία, στο Βουκουρέστι, όπου έμεινε περίπου ένα χρόνο. Εκεί «τον δεξιώνεται» ο ηγεμόνας της Βλαχίας Κωνσταντίνος Ρακοβίτζα και ο διάδοχός του Στέφανος Ρακοβίτζα. Από εκεί στις αρχές του 1764 πήγε στη Λειψία, όπου έμεινε οκτώ χρόνια. Φαίνεται ότι ένας από τους στόχους του κατά την παραμονή του εκεί είναι η υλοποίηση ενός συγγραφικού και εκδοτικού προγράμματος, που οι περιπέτειες των προηγούμενων χρόνων δεν του είχαν

επιτρέψει να πραγματώσει. Το 1766 εκδίδει τη «Λογική», ένα έργο ήδη γνωστό και εξαιρετικά διαδεδομένο στον ελληνόφωνο πνευματικό χώρο.

Στη Λειψία έχει την ευκαιρία να στραφεί συστηματικότερα στη μελέτη της προάσπισης της Ορθοδοξίας από τη ουνιτική «απειλή». Στη μετάφραση του δοκιμίου *«Περί των διχονοιών των εν ταις εκκλησίαις της Πολωνίας. Δοκίμιον ιστορικόν και κριτικόν»* που δημοσιεύτηκε στη Λειψία «χωρίς όνομα τόπου και προσώπου διά τον επικρατούντα φόβον εκ της Δυτικής Εκκλησίας» αναφέρεται στην ουνιτική πολιτική της Καθολικής Εκκλησίας και τα δικαιώματα των Ορθοδόξων και Διαμαρτυρομένων πληθυσμών της Πολωνίας έναντι των Καθολικών, προσθέτει και εκτενείς ιστορικές και κριτικές σημειώσεις, οι οποίες τεκμηριώνουν το σοβαρό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι Ορθόδοξοι πληθυσμοί της Πολωνίας. Την ίδια χρονιά που δημοσιεύεται το δοκίμιο, το 1767, η Μεγάλη Αικατερίνη εισβάλλει στην Πολωνία, ως υπερασπίστρια των Ορθοδόξων αδελφών και με πρόσχημα την αποτροπή του εμφυλίου πολέμου.

[Συνεχίζεται]